

ŽRNOVNICA MOGA DJETINJSTVA

VINKO BARBARIĆ

UDK 392 (497.18)

Stručni članak

Put sv. Jure 10

Professional paper

HR-Žrnovnica

Primljeno: 5. 10. 2005.

Tekst, napisan rukom umirovljenika iz Žrnovnice pokraj Splita Vinka Barbarića, rođenog 1919. godine, govori o Žrnovnici kako je se prisjeća autor. Tekst nije doživio nikakve preinake, već je prenesen doslovno kako je i sastavljen.

Čitavo svoje djetinjstvo proveo sam u malom mjestu Žrnovnici, desetak kilometara udaljenom od centra Splita. Moje djetinjstvo u okviru onoga što su mi roditelji mogli pružiti bilo je dobro, u smislu njihove dobre želje, ali ne i u materijalnom smislu. To nije bila tako imućna porodica da bi mi mogli ispuniti sve želje. Rođen sam u zemljoradničkoj obitelji, gdje je cijela djelatnost bila podređena tom osnovnom radu, iako je otac radio i u tvornici cementa u Majdanu u Solinu, a mater je nosila prodavati mlijeko u Split.

Igrali smo se mnogo različitih igara, a najčešće na franje (pikule), na kukala (skrivača), na cincok – na ploči bi se kamenom iscrtala šema, potom bi igrač bacio kamenčić na prvo polje, te na jednoj nozi skakao po poljima, a pri tom je trebao paziti da ne stane na crtu. Slijedeći krug bi se počinjao od drugog polja i tako do kraja.

Na kavu – igru bi igralo četiri ili šest dječaka. Podijelili bi se u dvije skupine. Jedni bi se savinuli i poredali jedan iza drugoga, prvi bi se pri tom oslonio na kamen. Dok bi drugi skakali jedan po jedan, prvima na leđa. Sve to s ciljem da se vidi koja će grupa duže izdržati pod teretom druge.

Neko vrijeme smo se dosta igrali i s teniskim lopticama. Prvo bi u zemlji iskopali nešto veće rupice nego što su loptice. Svaki je igrač imao svoju rupicu, koju bi gađao s udaljenosti od 2 – 3 metra. Ako ne pogodiš svoju rupicu protivnici stavljaju po jedan kamenčić u tvoju rupicu. Onaj tko na kraju igre ima najviše kamenčića u rupici, mora vaditi kamenčiće iz svih rupica, a dok to radi drugi ga za kaznu udaraju kapama po glavi.

Na piljke – za ovu igru je potrebno pet piljaka (kamenčića). Na lijevoj ruci kažiprst se stavi preko srednjaka i napravi most. Desnom rukom se baca jedan kamenčić u zrak i kroz to vrijeme jedan od 4 piljka na zemlji gura se pod most, a da se pri tom ne dodirnu

drugi kamenčići na zemlji, a onaj iz zraka uhvati prije nego što padne na zemlju. Igra se nastavlja dok se sva četiri piljka ne uguraju pod most, te se na kraju lijevom rukom odjednom ne pakupe sva četiri piljka sa zemlje i uhvati peti iz zraka. Pobjednik poraženima daje čvoke (čvrge) na ruku.

Dječaci i djevojčice bi se zajednički igrali na paši, od cvijeća bi napravili prstenje, ogrlice, narukvice, zatim bi u kolu igrali i parovi bi se međusobno birali. Inače se dječaci i djevojčice nisu strago dijelili, ali se nismo baš često igrali zajedno. Dok bi se mi najčešće igrali baluna krpaša (lopta napravljena od stare čarape napunjene rutama – starim krpama) ili već spomenutih igara kave i franja.

Djevojčice bi obično plesale kolo, igrale na cincok i piljke ili igrale konop (crven-bijel-plav).

Djece druge vjeroispovijesti u Žrnovnici nije bilo, sve su bili Hrvati, a vjera katolička. Međutim, koliko ja znam druženje s djecom druge vjeroispovijesti nije bilo zabranjeno, ja sam često išao u Split, pa sam znao da su se tamo djeca družila bez obzira na vjeroispovijest.

Od igračaka ja sam najčešće imao balun (loptu) a sestra lutke. Igračke smo dobivali u vidu poklona za Božićne i Uskršnje praznike, te Veliku Gospu – zaštitnicu Žrnovnice.

Djevojčice su često kroz igru same pravile lutke i nakit od cvijeća (najčešće tratinčica). Lutke su se pravile od grančica – isprepletene listovima i cvijećem. POseбно su se u proljeće pravile lutkice od cvijeta pucalice (poljski mak). Lattice maka bi se savile prema dolje i jednom dlakom zavezale u struku. Dio crnih prašnika se ostavi za kosu, a dugačka peteljka se isječe na tri dijela – dva ista za noge i jedan duži za ruke.

Roditelji se sa mnom nisu igrali. Imao sam majku koja nije imala vremena za svoju djecu, ona bi se ustajala u tri sata i na tovaru (magarcu) nosila mlijeko u Split. Podijelila bi mlijeko, na pazaru (tržnici) bi prodala nešto naših poljoprivrednih proizvoda, a kući bi se vratila oko dva sata. Tada bi se morala malo odmoriti, a onda bi opet prikupljala mlijeko po mjestu, da bi sutra imala što nositi u Split. Ona je nama poklanjala pažnju kroz igračke, turtu (bijeli kruh), bombone, uvijek bi nam nešto donijela, a teta Mare, očeva sestra koja nije bila udata je praktično nas odgajala.

Sva djeca su bez obzira na spol brala voće (trešnje, višnje, masline) kad je bila sezona, a još prije sedme godine bi čuvali krave, čupali travu u polju i nešto zalijevali. Dječak od 10 – 12 godina dobivao bi radne obaveze u polju. Ja sam znao kopati vinograd s ocem, to je strašno teško, žuljevi bi mi izišli po rukama, budući da nisam znao držati motiku. Moje sestre su radile, čistile, mele u kući.

Da li je to bio neki raspored ili je to bilo spontano ne znam, ali uglavnom je bilo tako.

Roditelji mi nisu nikada pričali priče. Premda su i otac i mater bili pismeni ljudi, nisu mi koliko se sjećam ništa čitali. U zimskim danima, navečer ja sam morao njima još kao osnovac, a i kasnije, čitati knjige i romane. Dok još ni shvatiti nisam mogao što je to čitao sam Danteovu „Božansku komediju“, ja sam to njima za jednu zimu pročitao, jer je stric imao te knjige. Čitao sam i „Putovanje sveta tri kralja“, a pjesme Andrije Kačića Miošića znao sam pola napamet.

Što se tiče pjesama sjećam se da bi se za božićne blagdane i proslavu Nove godine puno pjevalo. Kolendari bi išli od kuće do kuće po susjedstvu i pjesmom izazivali domaćine da ih pozovu u kuću na jelo i piće.

*„Zelen grana od orija
Vajen Isus i Marija
Prid kućon van zelen bor
Za njeg vezan vranac konj
Evo smo van došli
Na poštena ova vrata
U Ante (Mate, Marina ...) našeg brata
Došli smo van kolendati
i svami se radovati
Ako ćete štogod dati
Domaćice naša fina
Ti ćeš prva znati
Sve što triba gostin dati ...“*

Kad bi već ušli u kuću pjevali bi:

*„Di je vrilo i vrit će
Di je bilo i bit će ... Lipo ime Ante (Marin ...)
Bog ga živija, mnogo lita sritan bijo,
mnogo lita živio
Rodila ti šenica, i vinova lozica,
puno zdravja i veseja
Jio, pijo i s nami se veselijo ...“*

Šaljiva nazdravica koja se najčešće pjevala bila je:

*„Vozila se po suvu galija
konja jaše po moru delija
mrtav pade, a živ kući dođe
mrtvu mater na postěji nađe
di mu krpi gaće i košulju
Domaćine mili brate
evo pijen uprav za te.*

*Sve ti izgorilo osim drva na kominu
sve ti krepalo, gavrani ti pivali
sve ti pocrnilo, oči ti pobilile ... “*

Kad bi kolendari bili loše sreće, kad bi domaćin bio škrt, po selu bi dalje pjevali:

*„A mi došli kolendati
S vami lipo zapivati
Tu se kuva, tu se vari
U tri lonca, devet stvari
Kad zaviri, kad promiša
Rep od miša ... “*

Od svih božićnih pjesama najviše su se pjevale: „U sve vrime godišća“ i

*„Dobro nam doša Božić
po Božiću sveti Stipan
po Stipanu sveti Ivan
po Ivanu svi mladenci
po mladencima mlado lito
rodilo van uje, žito i pšenica ... “*

Generacije ispred mene imale su dosta ljubavnih pjesama, ja se sjećam nekih:

*„Nije znala ni u gori travan
da je mene draga milovala.
A sad znade u Pricviću cvijeće
da me draga više ljubit neće. “*

Cure kojima su momci bili u austrougarskoj vojsci pjevale bi:

*„Cviće moje goj se u ramini
za dragoga što je u marini.
Cviće moje goj se u pitaru
za dragoga što je u Mostaru.
Kraj Kotora padaju granate
pazi dragi da ne padne na te ... “**

Mi smo kad bi išli u serenadu najčešće pjevali pjesme:

*„Dobra večer uzorita, danice plemenita ... “
„Ako si pošla spat bila ti laka noć
anđeli od raja bili ti upomoć ... “
„Evo san ti doša iz daleka mista
ovega ti puta nisan doni ništa ... “*

---

* Ramina – limena kanta, koja je prije služila za poljevanje; pitar – posuda za sadnju cvijeća.

*„Sedandeset i dva dana na mom srcu leži rana,
nije rana od bolesti već od tuge i žalosti ...“*

Zimskih bi se večeri stariji skupili u kužini (kuhinji) uz komin. Pričali bi o vukodlacima i strašilima. Nama djeci bi se koža ježila što bi oni sve pričali, onda bi to nama dodijalo pa bi se mi povukli u kuću i igrali na karte (briškule i trešete). Međutim, kako je bilo hladno svako malo bi se išli ugrijati u kužinu. Jedan moj stariji rođak je pričao maštovite priče u prvom licu. U jednoj priči kaže da je na proplanku u Mosoru naišao na 12 vila koje su igrale kolo. Onda im se on priključio i nadigrao svih 12. Sve su se umorile, a on je i dalje igrao i onda se pojavio Lucifer – đavo i onda je i Lucifera nadigrao. Stariji bi u svojim pričama opisivali i vukodlake, to su obično bili neki duhovi pokriveni lancunom (plahtom). Nas djecu bi to plašilo i kad se smrkne bio bi nas strah poći pored groblja. Stariji bi sve to pričali za vlastitu zabavu, pričali su bez ikakve mjere i bez obzira prema djeci koja bi to slušala.

U mojoj je kući vladao jedan red, u mojoj porodici su bila tri popa zaredom: don Lovre, don Pave, don Andrija. To je završilo na nivou strica mog oca, jer poslije nisu imali mogućnosti da se školuju. Ti popovi su unjeli nekakav red, kulturu, oblike ponašanja u obitelj. Svi u mojoj porodici su bili skloni čitanju, prije svega religioznih knjiga: „Sveto pismo“, ali i djela svjetske literature „Psalmi Davidovi“, „Pjesma nad pjesmama“. Vodilo se brige o zdravlju i higijeni, o svemu onome što je nužno jednom čovjeku. Kad sam išao u osnovnu školu, onda bi učitelj tražio od djece da kupe četkicu za zube, a mi smo to činili prije škole. Kupatila nije bilo, ali bi nas majka i teta redovito kupale. Po ljetu bi nas teta kupala u maštilu – mašteladi (okrugla drvena posuda sa dvije ručke) vani u dvoru (dvorištu), a po zimi u kužini. U blizini kuće je bila rijeka Žrnovnica, u njoj bi se ljeti kupali, a s roditeljima bi išli na more (2 km udaljeno od moje kuće). Šišanje, češljanje smo sprovodili od početka, mada je bilo ušiju i buva. U susjedstvu je bilo obitelji kod kojih baš nije bila higijena, a ja bi se igrao s tom djecom i onda to donio doma.

Kao beba sam naravno spavao u koljevci, a kao dijete sa četiri godine mlađom sestrom u krevetu u zajedničkoj sobi s roditeljima. Moja rodna kuća je inače od kamena, a imala je dvije sobe, dnevni boravak i kužinu (kuhinju) koja je bila van kuće. Tu je s nas petoro živjela teta i stric.

Budili bi se sa svanućem (zvonila bi Zdravo Marija), budući da je škola počinjala u osam. Do škole je bio 1 km, a prije bi se trebalo spremati i nešto pojesti. Doručkovao bi bijelu kafu i turte (bijelog kruha), a za ručak bi najčešće jeli verduru (povrće) i to

ovisno o tome čega je sezona (blitve i kupusa bi bilo tokom cijele godine). Meso se jelo jedan put sedmično, u najsretnijem slučaju. Kupilo bi se malo mesa, a kućni starješina, moj stric izrezao bi na male komadiće i to svakome jednako, nije tu bilo razlike. Nedjeljom bi se kuhala juha s makarunima (vrsta tjestenine). RIBE bi se kupilo s vremena na vrijeme i to najčešće bakalara. Za svetkovine bilo je hrane u izobilju i to svih vrsta. Nacionalno jelo Poljica, pa i Žrnovnice je soparnik. Soparnik se sprema od tijesta, blitve i oraha na pravom maslinovom ulju, a peče se na kominu. Moj otac i stric su radili u tvornici i kada su 1935. godine izgubili posao znali smo za ručak jesti samu blitvu na ulju bez komadića kruha. Očeva i stričeva plaća puno su nam značile premda smo mi imali dosta vinograda, maslina i polja, ali to je bilo od berbe do berbe, dok je plaća davala sigurnost. Imali smo dvije krave (Milavu i Mrku) i konja Vranca – imali smo mi više konja, ali samo njega pamtim, zatim tovara (magarca), kozu – mater je prodavala mlijeko, a trebalo je i za nas djecu, ovce (3 – 4) – od njihovog mlijeka pravio se sir, mačku i psa. Mi smo bili bolje stojeći ljudi u Žrnovnici, ne najbolji, ali u nekoj srednjoj klasi zemljoradnika. Tih 30-tih godina u Žrnovnici nije bilo asvalta, a voda se nosila sićima (kante od 15-20 litara) na glavi, s rijeke. Kad bi ljeti rijeka presušila odlazilo se s tovarima naprćenim s vučijama (drvene plosnate bačve) na izvor.

Mi djeca bi u običnim prilikama nosili nešto kao krpa na krpi. Dok sam ja za svečane prilike ima lijepo odjelce, roditelji su budući da sam ja bio jedini sin veoma brinuli o mom oblačenju. Odjelce je bilo od plave robe, hlačiće su bile fino krojene uz nogu duljine poput bermuda. Bluza je bila mornarska, sa svim ukrasima koje nose mornari. Ljeti bi hodali bosu, premda bi imali sandale, ali one bi se čuvale za neke prilike. Zimi bi nosili postole (cipele) i to nedjeljom, međutim svakodnevno smo nosili papuče gumaše. Đon im je bio od automobilske gume, a odozgor je bila koža. Koža bi se zabila s gornje strane brokvama (čavlima). To je bilo jako praktično i dobro za hodanje po kamenju. Stariji ljudi su nosili suknene proizvode. Imali su hlače, bičve (čarape) i jaketu od sukna, crvenu kapu i košulju koja nije bila od sukna. Za praznike se nosilo odijelo od pana (kvalitetni debeli štof). To je bilo sašiveno vrlo lijepo. Šilo se kod poznatih šalturica (krojačica) u Splitu. Jaketa zvana žurka sa specijalnim kopčanjem, lijepa bijela košulja s duplim kopčanjem i koletom (ovratnikom) uz vrat, crvena kapa i čizmice zvane gete. Žene su nosile haljine veoma nalik onima iz Splita, te su se narodne nošnje nosile u svečanim prilikama, pravile su se za vjenčanje i hranile za pokop.

Moja generacija je bila na prijelomu tih običaja koji se tiču oblačenja. Prema mogućnostima pojedine porodice počelo se usvajati građansko oblačenje. Međutim, uvijek je bila prisutna ta mižerija, ja znam da sam svoj prvi zimski krombi kaput (debelo tkanje) dobio 1934. godine. Mater mi je ga je kupila od jednog Splitsanina koji je umro od tuberkuloze.

Moj otac je govorio da sam ja meškinjasto (nježno-mršavo) dijete, budući da sam često bio prehladen. Roditelji su imali neku svoju terapiju koju su primjenjivali, od čaja od iverice i kadulje ubranih u Mosoru i prirodno sušenih u hladu, te lipovog čaja i aspirina. Zatim ugrijavanje, preznojavanje, kuhano vino s šećerom. Što se tiče želje i volje, bilo je to više nego što su roditelji mogli i znali. U Žrnovnici nije bilo liječnika, dolazio je jedan put sedmično, a ako se u međuvremenu nešto desilo trebalo je ići u Split. Međutim, zbog prehlade, ne samo obične nego i ozbiljnije nije se išlo. Ja sam nekoliko puta iščao ruku i nogu, a u mjestu je uvijek bilo ljudi koji su znali namještati ruke i noge.

Religija je bila nasljedna u mojoj porodici, a za Mladence 28. XII. bi se uvijek dijelile nekakve šibice. Tog dana je trebalo djecu išibati po goljoj guzici prije nego što se dignu ili ih povući za uši, a sve to sa ciljem da bi rasli, bili brzi i imali sreće u životu. Inače što se tiče kažnjavanja za nekakve prijestupe i toga je bilo. Mene mater nije nikada udarila, a i otac me rijetko šibao. Moj otac je bio strog čovjek, ali pravedan, da bi me išibao za to je trebao postojati veliki razlog. U tim prilikama bi mi navečer kazao da će me ujutro išibati, tako da ne spavaš cijelu noć. Na ormaru je uvijek stajala mala, tanka šiba, koja se ipak rijetko upotrebljavala. Otac nije volio da ja nekoga diram ili udaram i da se bezobrazno postavljam prema starijim ljudima. Kad bi me zbog toga kaznio, nekoliko dana nakon tog mog prijestupa znao bi sa mnom sjesti i puno pričati, držao bi mi predike koje su meni bile dosadne i koje su nakraju imale pedagoški efekat. Otac me je znao išibati negdje do moje 14-15 godine, kasnije ne. Sjećam se jednog slučaja, već sam bio momak. Bio je duhovski ponedjeljak, a bio je običaj da je pop cijelom selu davao piti vina koliko god hoće. Ja sam u to vrijeme igrao balun u NK „Mosor“, baš smo bili dobili utakmicu, pa je cijela ekipa išla kod popa piti vina, za dišpet da mu je manje. Brzo smo se napili i jedva sam došao kući, a otac je odmah primjetio da sam pijan. Ujutro bi me obično otac zvao da idem s njim u polje, ali ovaj put ne. Ja sam išao za njim i nešto radio, a on meni ništa, ni ovo, ni ono. Ja pitam „Oću li ovo čaća“, a on ne reagira. To je trajalo 6 - 7 dana, ja bi volio da je on uzeo onaj kolac kojim se vinograd taklja pa me izmlatio, nego što je to radio. Prvo što mi je rekao bilo je

„Amo ča doručkovat“ i nakon doručka on je meni razvio priču što je to pijanstvo i kud pijanstvo vodi. Govorio je pola sata i ja sam mu morao obećati da se neću više nikada napiti, tako je i bilo. On je bio takav čovjek da je uvijek kazao svoje, ali kad sam odrastao bio je tako razuman da prepusti meni odluke o mojim stvarima.

Općenito gledano nije bilo odgovornih za odgoj, to je ipak bilo malo mjesto i ljudi nisu puno s pedagoške strane razmatrali kako treba odgajati. Međutim, barem u mojoj obitelji svi su brinuli o tome, stric je ponekad bio i drastičan, znao je i pretjerivati, on je bio kućni starješina, stariji brat, neženja. Svi su brinuli da budeš radin, pošten, pristojan, kulturni, da se umivaš i pereš.

Roditelji su iskazivali nježnost prema sestrama i meni, naročito u nekim kritičnim situacijama, kad si bolestan, kad oni osjete da si nešto posebno povrijeđen, da si zbog nečega nesretan. Onda bi oni znali doći, zagrliti, poljubiti, pomilovati, pričati priče, posavjetovati „Treba postupati ovako, treba na život gledati ...“.

Nisam zapamtio da su roditelji kada međusobno iskazivali nježnost, bio je to patrijarhalni pogled na život i to se od djece skrivalo. Nije se običavalo čak ni pomilovati ženu po licu, pred djecom.

Roditelji bi se ponekad prepirali pred nama. Otac bi nekad sve bogove s nebesa skinuo na mater, a onda bi ona jadna šutjela, ona njemu nije smjela ništa odgovoriti. To sestrama i meni nije bilo ni najmanje prijatno, a mlađu sestru bi to posebno pogađalo, tada bi ona plakala.

Bio sam jedina u porodici, naime, imam dvije sestre, ali sam bio jedini muškarac. U to vrijeme je u Žrnovnici bila posebna čast roditelja da se odnose prema muškarcu tolerantno i da je u prvom planu. Ja sam kao jedina uvijek bio u nekakvoj pažnji, još i danas mi se sestre rugaju da bi otac budući da ja nisam volio jesti meso, uvijek rekao „kupite malome bakalarić“. Moje dvije sestre su isto postupale prema meni kao i roditelji. Valjda su kao žene imale osjećaj manje vrijednosti. Ja sam bio kao neki paša, znao sam i udariti tu mlađu sestru, stariju naravno nisam smio. Moje djetinjstvo trajalo je negdje do 14. godine.

Nama djeci je bilo interesantno gledati kako ljudi love anguje (jegulje) u rijeci Žrnovnici. Anguje su se lovile za specijalne prilike, najčešće za Veliku Gospu. Kad bi rijeka presušila, virovi rijeke bi se ogradili kamenjem, kantama bi se izvadila sva voda i uhvatilo bi se 20 – 30 kg anguja. Anguje bi se hvatale i u fašama (kanalima) u polju. Hvatale bi se i na način da se u rijeku baci vezani naramak lozine, nekoliko dana bi se držao u rijeci, a kad bi se izvadio u njemu

bi bile skrivene anguje. Interesantno je bilo kako se love na špruju (zavinuta, dugačka i tanka grana ili trska) na dnu koje bi se vezale gliste kao mamac. Poslije kiše, kad je rijeka bila mutna, anguje bi se uhvatile na mamac i tada bi se izbacile u stari kišobran okrenut naopako.

Ipak u najdubljem sjećanju mi je ostao događaj koji se zbio 1 km istočno od Žrnovnice. Na mjestu gdje sam čuvao krave nalazilo se jedno malo vrelo ispod kamena. Kraljica Marija Karađorđević je u to vrijeme boravila često u Splitu u „Vili Dalmacija“, a svaki četvrtak bi dolazila s djecom u tu vrlicu. Žandari su stalno čuvali taj prostor i nisu se dozvoljavali zadržati starijim ljudima, ali djecu bi puštali. Mi djeca bi dolazili vidjeti kraljicu, a jednom prilikom mali princ Petar mi je prišao i pružio ruku. Međutim, u tom trenutku ja sam se zbunio, a odmah je naišla i jedna dvorska dama i njega zgrabila. Premda sam ja bio dijete, strašno mi se urezao u pamćenje prezir s kojim me pogledala. Možda ona nije mislila tako, ali ja sam to tako doživio.

Seosku inteligenciju su sačinjavali pop i učitelj. Narod i roditelji su u učiteljima gledali velike ljude u smislu njihove brige za djecu i njihovo opismenjavanje. Moj prvi učitelj je bio Antun Dominis iz Bola na Braču. Bio je strašno strog, znao je davati srdele (vrsta udarca prstima), ali je bio pravedan. Tražio je da se uči, bio principijelan i nije imao svojih ljubimaca. Bio je običaj da roditelji čija djeca idu u školu donesu učitelju ili učiteljici one proizvode koje su imali, od grožđa, voća, vina, do mesa kada bi se klalo. To je imalo utjecaja kod nekih učitelja u njihovom ponašanju prema pojedinom djetetu. Dominis to nikad nije primjenjivao, njemu je bio svatko jednak. Premda je bio strog on je na mene veoma pozitivno djelovao, pa sam ga jednom prilikom prije 20-tak godina i posjetio na Braču. Učitelji su bili poštivani od svih ljudi u mjestu jer su činili plemenitu stvar. Znači da su i mještani znali cijeniti što je pismenost. U mjestu se veoma cijenilo imovinsko stanje, jer kad si bio bogat mogao si drugima narediti da rade što ti hoćeš. Kako je vrijeme odmicalo, već 30-tih godina, ljudi su sve više dobijali svoje ja i nisu se dali maltretirati. Paralelno s tim cijenjeni su i obrazovani ljudi, posebno iz mjesta. Bilo je nekoliko učitelja, podoficira, pravnika, doktora, a većina njih nije živjela u Žrnovnici, već u Splitu i Zagrebu. Međutim, prije svega u Žrnovnici se cijenilo poštenje, znalo se reći za nekoga „to je baraba, pusti ga“, a to baraba bi značilo da nije ni karakteran ni pošten. Kad bi se reklo „to je pravi čovik“, to znači da je to čovjek od riječi, od ponosa, od ugleda, od svega plemenitog što može krasiti čovjeka. Znalo se strašno istući dijete ako bi samo ubralo trešnju u tuđem polju, a ako bi dijete pitalo ili samo pogledalo, vlasnik bi dao

koliko dijete god hoće. Inače u Žrnovnici je postojalo i nepisano pravilo kad je netko lopov. Ako se netko „mašio“ i na licu mjesta pojeo grozd grožđa, najeo se smokava, višanja, to se nije smatralo krađom. Međutim, ako se netko „mašio u tuđe“, pa stavio u torbu u namjeri da to odnese, onda se takav čin smatrao krađom. Kad bi se to saznalo, obznanilo bi se čitavom selu i taj što se „mašio u tuđe“ označi se kao lupež.

U Žrnovnici su u to vrijeme djelovala neka kulturno - umjetnička društva i za razliku od nekih drugih sela dalje od Splita u njoj je bio razvijen kulturni život. Postojao je pjevački zbor, kojemu je neko vrijeme nastavnik bio jedan ruski emigrant. Postojali su i tečajevi za šivanje i kuhanje za žene. Postojale su i kazališne sekcije, a i u školi je učitelj s nama pravio predstave. Da sam imao brata, roditelji bi žrtvovali sve da se ja školujem i to za popa, budući da sam imao sve odlične. Međutim, prevladao je onaj običaj da netko mora nasljediti zemlju.

Ja sam krenuo u školu 1926. godine, znači sa sedam godina, a završio sam je 1932. godine. Bilo je šest razreda osnovne škole i dvije godine takozvane opetovnice. To se sedmično išlo na dva sata nekakve dopunske nastave, gdje se opetovalo - ponavljalo, učvršćivalo i propitivalo gradivo.

Od predmeta u osnovnoj školi smo imali: Hrvatski, Povijest, Zemljopis, Matematiku, Pjevanje, Tjelesni, Prirodu i Vjeronauk. Nikada nam nije naglašavano koji predmet ima prednost, svaka učiteljica je hvalila predmet dok ga predaje, a predavala je sve predmete. Mnogo se vodilo računa o tome da djeca poštuju društveni sistem.

Naš učitelj Dominis je po svom opredjeljenju bio unitarista, a svoje političke poglede je na nas prenosio u smislu poštivanja režima i dinastije. Međutim, sve je to ovisilo o samim učiteljima, u Gornjoj Žrnovnici su bili neki drugi učitelji koji nisu bili unitaristički nastrojeni poput Dominisa, pa su i ti učenici bili odgajani drugačije od nas. Odlični učenici su na kraju školske godine dobijali knjige, ja i danas negdje imam knjigu „Raspeće i vaskrs Srbije“.

Ovo osnovno obrazovanje u školi dalo mi je osnovu da mogu dalje nastaviti čitati i učiti. Ja sam čitao i obrazovao se i u kući, već sam spomenuo da je moj stric imao mnoštvo knjiga. Domaći rad sam inače često pisao i na koljenima dok sam čuvao krave, a kad bi mi trebala kakva pomoć svi ukućani su mi mogli pomoći, ali najviše bi mi pomogla starija sestra. Međutim, meni neka velika pomoć nikad nije bila potrebna, jer sam bio odličan učenik.

Moja osnovna škola je za ono doba bila veoma solidna škola,

to je bila kamena zgrada, lijepo obojana, prozirna s velikim prozorima. Higijenski je u potpunosti odgovarala svojoj svrsi. Učionica je bila standardna, s drvenim klupama. Imali smo i magareću klupu. Bilo nas je 30-tak u razredu, sve je bilo po nekim današnjim normama. Od školskog pribora smo imali kredu, ploču, redalicu, zemljopisnu kartu i veliki globus. U razredu je visjela kraljeva slika, a ispod nje je sjećam se točno ovako pisalo:

*Čuvati jedinstvo narodno i cjelinu državnu
To je najviši cilj moje vladavine
A to mora biti zakon za mene i za svakoga*

dano u Beogradu 6. januara 1929.

Mi po milosti Božjoj i volji narodnoj

Aleksandar I

U školi smo bili kažnjavani, dobivali smo te srdele, a vjeroučitelj je znao nemirne ošiniti i šibom po leđima. Jedna od kazni je bila i ostaviti učenika „u kazni“ jedan sat duže od ostalih, pa moraš nešto raditi. Najčešće se kažnjavalo kad si bio nemiran, dobro se sjećam da bi se učitelji znali dobro izvikati na mene.

Premda bi bilo normalno da se nastavim igrati i u školskoj dobi to nije bilo tako. Ja sam u toj dobi imao mnogo radnih obaveza u kući. Dok sam čuvao krave, pisao bi i domaći rad, a morao sam raditi i u polju.

U školi nije bilo jela. Bio je jedan školski odmor, a trajao je 30-tak minuta i mi bi se tada igrali. Međutim, djeca bi obično donosila od kuće nekakav sendvič za marendu. Od školskog pribora sam imao sve što je bilo potrebno. Bile su teke, čitanke, atlasi, iz svih predmeta smo imali knjige. To su sve kupovali roditelji, već kako bi naredili učitelji.

Cijelo predbračno iskustvo ili predbračni odgoj po mom saznanju i po saznanju mojih vršnjaka, jer smo međusobno pričali, svodilo se na ono što bi sami ušćarili. Nikakvih naročitih savjeta nije bilo, međutim, ipak je zavisilo od roditelja koliko je tko o tome govorio. Moji roditelji nisu o tome pričali, samo su mi rekli da se treba čuvati kurvi i pokvarenih žena. To je bilo sve, a tko su kurve to mi nitko nije objasnio. Međutim, mi smo kao momci išli po gradu, išli bi u kino i na utakmice, a poslije smo znali svraćati u nekakve konobe u Getu (starom dijelu grada) gdje je bilo svih vrsta ljudi. Nas je to inspiriralo, a bilo je i nekih časopisa koji su o tome nešto napominjali, međutim, u to vrijeme je bila velika cenzura. Prisluškivali bi također i od starijih mladića što oni pričaju. S curama bi isto počeli pričati, pričali bi o svemu, pa čak i o prezervativima,

crvenjele bi i one i mi, ali bi isto pričali.

Ne znam pouzdano da li su djevojke bile upućivane u tajne zrelosti, budući da je jedna moja sestra dosta starija od mene, a druga mlađa. Za nas momke sve se svodilo na neka prepričavanja i čitanje nekih novela. Između jednog i drugog spola nije bila neka distanca. Ja sam u to vrijeme pripadao političkoj organizaciji SKOJ-u, a taj SKOJ je bio jako moralna organizacija, u smislu moralnog utjecaja na ljude. Čak su nam govorili o spolnom odgoju i to u jednom pozitivnom smislu. To je na jedan način otvorilo i momke i cure i onda bi o tome dosta pričali.

Godine poželjne za sklapanje braka, bile su kao i danas. Nije to bilo nikada, barem u ovim našim krajevima, da su se ljudi mladi ženili. Momci su ipak bili zreliji. Bio je izuzetak kad bi se mladić oženio sa 20 – 30 godine i onda bi se govorilo „Kud ga mladog zarobi“ i „Nije trebalo“. Dok bi se cura koja se nije udala do 25. godine, smatrala malo starijom curom.

Mladi su izlazili na plesove. Svake je nedjelje u Žrnovnici bio ples, počeo bi oko podne pa do 9 – 10 sati navečer. To je obično bilo u društvenom domu ili u bašti. Cure bi dolazile u grupicama i tako bi u grupama stale na plesu i išle kasnije skupa doma. Cure koje su imale momka, kojima je momak „ušao u kuću“, na ples bi došle s momkom. S tom curom ne bi mogao plesati ako joj ne pitaš momka. Mi momci bi na ples dolazili sami i ponašali smo se ipak slobodnije nego cure. Međutim, sve se to odvijalo u pratnji matera, te matere i babe bi došle, nacrtaile se na ogradu i gledale tko s kim pleše i snimale kako bi tko koga stiskao. Nekad bi i one zaplesale. Roditelji nisu izravno utjecali na sklapanje brakova. Momci i cure su se nalazili na tim plesovima, na raznim izletima, kad bi išli na kupanje. Skupa bi išli u polje i u grad na pazar, te nije bilo problema za neke kontakte. Utjecaj roditelja bio je u smislu kad se nekome nije svidio momak ili cura. Onda su se vršili pritisci, međutim većinom bi prevladala ljubav. U nekim bi se slučajevima djevojka umakla. Kad se momak i cura zaljube, a curina porodica ne da zbog momkove porodice. Gledalo se na to da li su zdravi, poštenu ljudi, da li je to neka mižerja kao pojava ili u moralnom smislu. Gledala se i materijalna strana, ali to je bilo sekundarno. Momak i cura bi se dogovorili da on dođe po nju po noći, ona bi izašla i on bi je odveo. Tada bi bilo sve gotovo. U cjelini gledano pazilo se na to da idu pare na pare, izuzetaka je naravno bilo.

Za te plesove cure i momci bi se oblačili građanski, već prema tome kakva je bila moda. Plesao se valcer, tango, english valcer, polka, rašpa i to na muziku koja se u to vrijeme svirala za te plesove,

ali i na dalmatinske pjesme.

Muškarci su uvijek preuzimali inicijativu, cure su u tom smislu bile stidljive. Mladi bi se gledali i namigivali, dok bi plesali započeli bi priču. Kad netko nekoga gleda i namješta da se sretnu gdje se i ne moraju sresti, onda to već nešto znači. U selu je uvijek nekakvo približavanje momka i djevojke bilo put u brak. Hodanje momka i djevojke nije bilo uobičajeno ako to nije bila ozbiljna namjera. Momak i djevojka su mogli ići na ples skupa, a ako su bili neki društveni plesovi duboko u noć cura je obično imala nekog svog zaštitnika (nekog daljnijeg rođaka). Ići u smislu zabave to nije običaj. Nakon što neko vrijeme hodaju, ulazi momak curi u kuću, a porodice se međusobno posjećuju, ali uz sve to je bilo slučajeva da se posvađaju i da se razidu. Prositi bi momak curu išao u pratnji, s momkom bi obično išao netko iskusniji, naprimjer zet ili neki stariji rođak. On bi bio nekakav garant u smislu ozbiljnosti, da to nije šala. Ta prosidba je bila ono „ušao joj je u kuću“ i onda bi on redovito dolazio svake subote ili srijede, sjedio bi s njom i njenim roditeljima i izvodio bi je na zabavu. Kada bi se zet već udomaćio u kući, roditelji bi se posjećivali.

Za vjenčanje bi se dogovorili roditelji skupa s mladima. Bilo je slučajeva kada bi momak i cura hodali 2 – 3 godine, ovisno o tome da li je sagradio kuću, o materijalnim prilikama i o tome da li su njeni obezbjedili dotu. Bogata cura je u dotu donosila: mašinu „Singericu“ za šivanje, kordun od zlata (4 dugačke kadene, lanca, do struka), samo jedan komad zemlje, kravu, posteljinu (6 - 12 pari presvlaka), šugamane (ručnike), izvezene zavjese, sukance, od konca pletene čipkaste pokrivače za krevet, robu, konac, pletivo i sve ostalo što joj je potrebno za prve godine braka. Dota se nosila u četvrtak, u konistrama (pletanim košarama). Stvari bi se fino naslagale, a bolje stvari (svila, pletivo, vezenina) bi se stavljale na vrh da se vide. Što je bilo više konistara smatralo se da je dota bogatija. Konistre su nosile cure iz susjedstva na glavama, da konistre ne bi žuljale glavu nosile su se spare (okrugli, debeli od šarenih krpa napravljeni držači). I spare su se nosile u dotu, jer su kasnije bile potrebne za nositi vodu na glavi u drvenim maštilima od 10 - 15 litara. Ako je kuća od cure daleko ili ako je u dotu nosila neki namještaj ili mašinu, dota se dovozila i u karocama (kola – vuču ih konji). Međutim, ako se cura umakne, ona ne dobija nikakvu dotu. Ako neka cura nije imala dotu, to nije bio uvjet da je momak ne oženi. I do 3 sedmice prije vjenčanja, mladi se idu prijaviti popu, to se kaže da se cura napovidila. Pop bi tada 3 sedmice s oltara najavljavao vjenčanje, to se zvala napovid. Svrha tog najavljanja, osim da se obavijeste mještani

je bila i ta da ako netko zna da su mladi i mlada u nekom srodstvu, da se to kaže, pa se ne bi mogli ženiti.

Na dan pira bi se svatovi koje poziva momak skupili kod njegove kuće, curini kod njene kuće. Svatovi su imali po 100 pa i više članova, međutim neki su imali od 20 – 50. Sve je to ovisilo o imućnosti familija, o tome koliko se ima rodbine i do kojeg se „kolina“ rodbina zvala. Svatovi su se pozivali i s momkove i s curine strane. Momkovi bi svatovi ujutro išli po mladu. Neko je vrijeme bio običaj otkupa cure. Na vratima bi se vodili nekakvi pregovori, dovode se krive cure i sve tako. Ako momkovi svatovi uspiju da uđu u kuću i da pronađu djevojku ne bi je trebali platiti. Međutim, uvijek bi se dobro pazilo da se zatvore svi prozori i vrata i da se dobije novac za djevojku. Nisu to bili neki veliki novci i sve to se odvijalo s ciljem zabave. Kod cure bi prvo bila nekakva zakuska, a onda bi svi svatovi išli u crkvu. Na čelu kolone je išao barjaktar s bandirom (zastavom). Koja će se bandira nositi ovisilo je o tome tko kojoj stranci pripada, ali obično bi se nosila hrvatska zastava. Budući da se do 1935. godine ta zastava nije smjela nositi, netko je nosio jugoslavensku, a neki bi za dišpet nosili nekakvu običnu maramu. Kad se vjenčanje obavi ide su natrag u mlade i cijelim putem se prosipaju konfete i sitan novac. To bacaju kumovi, a mjesna mularija to hvata. Spremalo se svašta. Svi svatovi bi pored poklona (neko posuđe ili nešto slično) mladoj ili mladoženji nosili i hranu. Donosio bi se kruh spleten u pletenice promjera 50 cm, to bi se stavilo u konistru na vrh. U konistru se još stavi i sirovo oguljeno janje s jabukom u ustima janjeta, a glava janjeta se provuče kroz kruh. Neko pored toga stavi i pršut. Negdje pred večer se ide kod mladoženje, na putu svatove prate djeca, a obično bi bila i neka svirka. Susjedi i daljnja rodbina pored čijih se kuća prolazi iznose najfiniji i najstariji prošek, svatovi malo popiju i stavljaju novac na gvantjeru (tacnu). Kad dođu do mladoženjine kuće mlada baca jabuku koja je bila zabodena na vrh bandire (zastave) preko krova. Djeca bi lovila tu jabuku i tko je dobije, to je značilo neku sreću. Na pragu kuće bi mladu čekali svekar, svekrva i kušin (jastuk) na koji bi ona morala kleknuti i pitati proštenje u njih, da joj oprostite što ih je uvrijedila. Oni joj naravno odmah oprostite i ona ulazi u kuću. U mladoženjinoj kući je večera, čiji se početak i kraj označava mačkulama (puca se). Drugi pucanj je znak susjedima da mogu slobodno ući da piju, jedu i plešu do zore. Bilo je dosta prigodnih napjeva mladoj:

*„Nevjestice mlada u ovome piru
bog ti dao živi sto godina u miru.
Bog ti dao sina od prvoga tira*

*i za njime ćerku mladu koludricu
da ti čuva ona svu ostalu dicu. “**

Ženski zbor bi pjevao pjesmu:

*„O'te s bogom kićeni svatovi
za rana nan nevu dovedite
na čelu joj sunce donesite
i suviše tri vinca rumena:
prvi vinac časti i poštenja,
drugi vinac uma i razuma,
treći vinac divojačkog stida ...
Nek se neva sića svoga pira
međ divere nek donese mira ... “*

Provjeravanja nevinosti poslije prve bračne noći nije bilo. U ono vrijeme je bio mali broj slučajeva gdje je ta defloracija izvršena prije. Bile su samo priče oko tih starih običaja u prošlim stoljećima, o tome da li je mlada objesila krvavu košulju na ponistru (prozor).

U obiteljima je vladao patrijarhalni odnos. Mlada je bila ta koja je morala svih slušati i raditi. Međutim odnos prema mladoj ovisio je o kulturi same obitelji, a ja znam da su mnoge obitelji čuvale te žene, posebno kad su trudne. Stari ljudi su pričali da je bilo slučajeva da je noseća žena išla po drva i na putu rodila. Žena bi tada donijela dijete u traversi (pregači), a ponijela bi i snop drva da joj ne ostane.

Žena je mogla sudjelovati u nekim raspravama, međutim posljednja riječ je uvijek bila od muškarca. Ženi nitko nije branio da iznese svoje mišljenje, pa čak i da se posvađa ako je neka temperamentna.

Svi su željeli imati muško dijete, a kad bi se imalo muško onda se željelo žensko. Bilo je slučajeva kad bi neki imali i 5 – 6 kćerki, pa tek onda sina. Bila je izreka „Sestra udata, susidon nazvata“. Do rata je to bila briga tko će naslijediti imanje. Ako nemaš muškoga, gubi se i prezime i pravi nasljednik, to što kćerke nasljeđuju, to je propala stvar. Ne znam što je bilo sa slučajevima kad žena nije mogla roditi, ali vjerojatno se to gledalo opet u tom smislu da se ne nastavlja loza.

O predbračnim i vanbračnim odnosima žene i muškarca nije se govorilo, to je bila zabranjena tema i to nitko ne bi odobrio. Međutim, mnogi su to radili, ne samo iz moje generacije nego i prije, pa i u prošlom stoljeću. Nevjerstvo je bilo osuđivano, te žene bi se nazivale teškim kurvama i vješticama, dok se muškarca ne bi tako

---

* - koludrica (časna)

napadalo, premda se i to osuđivalo.

Ne znam da li su bračni drugovi razgovarali o spolnom odnosu i spolnim željama. Vjerojatno je i to zavisilo o nekoj kulturnoj razini pojedine porodice, ali smatram da se u bilo kojem slučaju veoma malo o tome pričalo.

Među supružnicima se pričalo o tome što će se sutra raditi, više o tome što će žena sutra raditi, jer bi muž sam sebi određivao.

Moja djeca su odrasla u sasvim drugim okolnostima nego ja, a učio sam ih da budu čestiti ljudi, da uče dobro, da se pravilno odnose prema ljudima.

Mislim da svaka generacija ima svoj ološ i svoju kremu, a da je ova krema brojnija. Mislim da je nepravедno od starijih ljudi s kojima se srećem kada govore da omladina ništa ne valja, da se vole samo zabavljati. Ja sam živio u drugačijim uvjetima nego današnja omladina, a uvijek sam jedva čekao nedjelju da se idem zabavljati. Bio je život takav da smo mi momci išli kod bogatih Splitsana kopati vinograd. Kopali bi vinograd 6 – 7 sati, da bi dobili 14 dinara (to je bila velika para) i to nam je bio novac za zabavu. Poslije tog kopanja išli bi doma, umili se, izili (pojeli) nešto i išli na ples. Sad gledam ovu djecu kako pucaju s petardama, a stariji im svašta govore. Iako su i oni sami pucali, tondine bi se pravile tako da se u nekakvu željeznu lulu stavi nekakav sumpor i time se udari u zid. Od tog udarca zaboli te cijela ruka. Ljudi osuđuju mlade što idu kasno na ples, a kako će i ići ranije kad nitko ne ide. Omladina je oduvijek imala svoja stremljenja, svoje kulturne i političke težnje. Mislim da se to ništa ne treba osuđivati, već na omladinu treba djelovati. Ako smatram da nešto nije u redu, onda im to treba dokazati i to ne u smislu nametanja i popovanja, već treba s njima razgovarati kao s odraslim ljudima. Uvijek se s novim generacijama nešto mijenjalo u pristupu stvarima i pojavama. Mladi ljudi su oduvijek stvarali progres i napredak, a da nije bilo tako svijet bi stagnirao.